

بسط و توسعه تفکر حبس‌زدایی

در ادامه موضوع جایگزینهای زندان یا مجازاتهای بینابین برگرفته از کتاب گرانسنگ استاد محمد آشوری، در این شماره به بررسی جرم‌های روزانه و مالی، بازداشت خانگی و نظارت الکترونیکی که از راههای گوناگون جایگزین مجازات زندان به شمار می‌آیند، می‌پردازیم.

تدوین: زهره مسکنی

کارشناس روزنامه نگاری

جرم‌های روزانه

یکی از حرکت‌های کاملاً جدید برای مؤثرتر و عادلانه‌تر کردن جرم‌های نقدی، ابداع جرم‌های روزانه است. این جرم‌ها به این دلیل «جرم روزانه» نامیده میشوند که میزان آنها با درآمد روزانه‌ی مجرم ارتباط و پیوستگی دارد. یکی از بارزترین ویژگی‌های جرم‌های روزانه این است که پرداخت نکردن آن به زندانی کردن محکوم منجر میشود و با رفتن محکوم به زندان جرمه مورد حکم

از میان میرود.

در مقابل در جرمه‌ی مقطوع یا ثابت، روش اجبار تنی یا جسمی به عنوان یک اقدام قهرآمیز یا مجبورکننده، ساز و کاری برای دریافت جرم‌های نقدی به شمار میرود. در نظام جرمه‌ی روزانه، مبلغ و میزان جرمه، در دو مرحله مشخص میشود. در مرحله‌ی نخست، قاضی بر حسب نوع و اهمیت جرم شمار روزهای پرداخت جرمه را در یک محدوده‌ی قانونی

(حداقل و حداکثر قانونی) معین میکند. برای نمونه، اگر قانونگذار در مورد تخلف‌های رانندگی از یک تا سی روز جریمه تعیین کرده باشد، قاضی می‌تواند برای فردی که در حالت مستی رانندگی کرده است، ۱۸ روز جریمه در نظر بگیرد.

در بیشتر کشورها، حداقل جریمه‌های روزانه، معادل یک روز کار است، ولی حداکثر آن در هر یک از کشورها متفاوت است. برای نمونه، حداکثر شمار این روزها در سوئد ممکن است به ۱۲۰ روز و در آلمان فدرال به ۳۶۰ روز برسد.

در مرحله‌ی دوم قاضی به تناسب درآمد مجرم، مبلغ جریمه‌ی روزانه را تعیین میکند. یعنی از مجموعه‌ی درآمد روزانه‌ی او مقداری را برای فراهم کردن مخارج مجرم و عائله‌اش کنار می‌گذارد و بقیه را به عنوان جریمه از آن کسر میکند. سپس مقدار کسر شده

از درآمد روزانه مجرم را در شمار روزهایی که از پیش در نظر گرفته است، ضرب میکند و به این شکل، مجموع جریمه‌ای را که باید پرداخت شود، تعیین میکند.

تحمیل جریمه و دیگر مجازات‌های مالی به جای سایر ضمانت‌ها یا در ترکیب آنها، سود و مزایای بسیاری دارد. اگر تحمیل این مجازات‌ها سبب آزار و رنجش مجرم شود، به عنوان یک ضمانت اجرایی تنبیهی بینابین دارای فوایدی خواهد بود، اما یکی از زمینه‌های ارزیابی آثار این مجازات‌ها ناظر به تکرار جرم است. مقایسه‌ی هزینه‌ی این مجازات‌ها نسبت به سایر ضمانت اجراها نیز یکی دیگر از جنبه‌هاست.

یافته‌های یکی از تحقیقات نشان داده است که شمار بازداشت‌ها و زندان‌های

بدعی افرادی که به یک مجازات مالی محکوم شده بودند، نسبت به افرادی که به زندان محکوم شده‌اند، به گونه‌ی قابل توجهی کمتر بوده است. از سوی دیگر ادعا شده است که تصمیم استفاده از جرایم نقدی و سایر مجازات‌های مالی به گستره وسیعی از جرایم و مجرمان به ناکامی گسترده‌ای در جانب‌داری از فلسفه‌ی مجازات‌های استحقاقی منجر خواهد شد.

نتایج برخی تحقیق‌ها نشان می‌دهد که جریمه‌ها تقریباً مجازات مستقلی برای جرم‌های رانندگی و در بسیاری از دادگاه‌ها بیشتر برای جرم‌های جنحه‌ای مورد حکم قرار می‌گیرند و بیشتر جریمه‌ها نیز دریافت می‌شود. در حال حاضر جریمه‌های روزانه هم به عنوان جایگزینی برای مجازات‌های مالی و هم به عنوان یک ضمانت اجرایی بینابین به طور فزاینده‌ای متداول شده است. یافته‌های بررسی‌های

انجام شده پیرامون جزای نقدی روزانه نشان می‌دهد که این مجازات می‌تواند:

- ۱- جریمه‌ی نقدی را به طور روزانه برآورد کند؛
- ۲- مجازات را با یک میانگین ۲۵ درصدی بیش از نظام پیشین جریمه (جزای نقدی مقطوع یا ثابت) تحمیل کند؛
- ۳- جریمه‌ها را با میزان بیشتری از نظام پیشین گردآوری کند.

تحمیل جریمه‌های بالا و گردآوری درصد بیشتری از جریمه، یافته‌های مهمی در پاسخ به مخالفان جریمه‌ی روزانه است که مدعی‌اند این روش به عنوان یک مجازات، مؤثر نخواهد بود و کارآمد و مقرون به صرفه نیست. اما در هر صورت جریمه روزانه و نیز جریمه‌های نقدی سنتی در صورتی که حدود و مقدار تصریح شده آنها در قانون بازنگری شود، می‌تواند مؤثر باشد و به یک ضمانت اجرای مناسب و مؤثر منتهی شود.

حبس خانگی ضمانت اجرای بینابینی است که نظارت و مجازاتی بیش از تعلیق مراقبتی و مجازاتی کمتر از زندان پیشبینی میکند و انتظار می‌رود که اهدافی چون ناتوان کردن شخص برای ارتکاب جرم جدید، مجازات و بازپروری (با اجازه دادن به مجرم برای زیستن در جامعه به جای زندان) را برآورده کند. برای نظارت بر افرادی که در مورد آنها ضمانت اجرای حبس در منزل اعمال می‌شود، از فناوری نظارت الکترونیکی استفاده میشود

بازداشت خانگی (حبس در منزل)

حبس خانگی که برخی از آن به باداشت یا حبس در منزل تعبیر میکنند، در معنای واقعی خود یک سلسله ضمانت اجراهای محدودکننده‌ای است که از تحمیل منع رفت و آمد شبانه تا حبس در منزل در ساعات‌های غیر کاری مجرم را در برمیگیرد. مفهوم حبس خانگی نشان داده و ایجاد میکند که مجرم محکوم شده مدت بسیاری از اوقات خود را در خانه‌شان به مثابه جایگزینی برای مجازات زندان بگذرانند.

برآورده‌های کنونی نشان می‌دهد که در آمریکا بیش از ده هزار نفر تحت حبس خانگی به سر می‌برند؛ صرف‌نظر از مدلی که بکار گرفته شده، برنامه‌های حبس خانگی بدین علت طرح‌ریزی شده‌اند که نسبت به برنامه‌ی تعلیق مراقبتی فشرده یا هر نوع جایگزین نظارت اجتماعی دیگر تنبیهی‌تر باشند و به عنوان آخرین شانس پیش از زندان رفتن تلقی شوند.

حبس خانگی ضمانت اجرای بینابینی است که نظارت و مجازاتی بیش از تعلیق مراقبتی و مجازاتی کمتر از زندان پیشبینی میکند و انتظار می‌رود که اهدافی چون ناتوان کردن شخص برای ارتکاب جرم جدید، مجازات و بازپروری (با اجازه دادن به مجرم برای زیستن در جامعه به جای زندان) را برآورده کند. برای نظارت بر افرادی که در مورد آنها ضمانت اجرای حبس در منزل اعمال می‌شود، از فناوری نظارت الکترونیکی استفاده می‌شود. وسیله

علامت‌دهنده پدیدری، وسیله تماس برنامه‌ریزی شده، علامت رادیویی و دستگاه صدا دهنده، چهار فناوری عمده‌ای هستند که در این مورد به کار گرفته میشوند.

وسيله علامت‌دهنده‌ی پایایی، میتواند با استفاده از یک فرستنده و یک شماره‌گیر دریافت‌کننده و رایانه، اطلاعات را برای گزارش کردن و ارزیابی اهداف ذخیره کند. وسیله تماس برنامه‌ریزی شده از رهگذر خط تلفن با مجرم در طی ساعات نظارت تماس برقرار میکند که این تماسها می‌تواند اتفاقی یا در ساعات مشخص صورت گیرد.

علامت رادیویی دستگاه کوچکی است که به مجرم وصل میشود، علامتی را به شبکه رایانه‌ای می‌فرستد و این علامت را حداکثر ۲۵ نفر مجرم می‌توانند دریافت کنند. دستگاه صدا دهنده نیز دستگاه ناظر نسبتاً ساده‌ای است که میتواند برای تماس سریع با مجرم استفاده شود و آنان را ملزم به پاسخگویی با تلفن کند. به همراه علامت رادیویی ممکن است از یک وسیله اضافی برای نظارت مؤثر مجرم در زمان اختلال رایانه استفاده شود. این وسیله در اختیار مأموران نظارتی است و آنها به این شیوه نه تنها می‌توانند علایم را از مجرم دریافت کنند، بلکه می‌توانند انحرافات آنان را نیز کشف کنند.

افزون بر موارد فوق، حبس در منزل به عنوان ضمانت اجرای بینابین محدودیت‌های دیگری را نیز بر مجرم تحمیل میکند. به عنوان مثال از همه بهره‌وران به حبس در منزل به طور اتفاقی آزمایش ادرار گرفته شده و منازل آنان مورد بازدید قرار می‌گیرد. از مزیت‌های این ضمانت اجرای جایگزین، افزون بر کم هزینه بودن آن برای دولت، آن است که مجرم در جامعه زندگی میکند و پیوندهای مهم اجتماعی وی با خانواده، دوستان، کارفرمایان و گروه‌های اجتماعی حفظ میشود. به عبارت دیگر در این روش باز اجتماعی شدن، بازدارندگی و مسئولیت‌های مالی همزمان به کار گرفته میشوند. پیتیر سیلیا به عنوان یکی از محققانی که در این زمینه تحقیق کرده، در گزارشی که تسلیم مؤسسه علمی عدالت در ایالات متحده آمریکا کرده است، مزیت‌های حبس خانگی را چنین برمی‌شمارد:

از نظر هزینه، اگر نظارت الکترونیکی استفاده نشود، حبس خانگی یک امتیاز محسوب میشود.

از دیدگاه اجتماعی، مزیت‌های عمده‌ای بر حبس خانگی مترتب است. حبس خانگی هیچ یک از آثار فاسدکننده یا لکه‌دارکننده‌ی مربوط به زندان را ندارد. این امر امتیاز ویژه‌ای برای مجرم بی‌پیشینه است. این مجرم با دور بودن از زندان، تحت تأثیر مجرم‌ان حرفه‌ای قرار نمی‌گیرند یا در معرض حملات جنسی یا فیزیکی زندانیان دیگر نیستند.

حبس خانگی انعطاف‌پذیر است. این ضمانت اجرا را میتوان

با ضمانت اجراهای دیگر ترکیب کرده یا به تنهایی استفاده کرد. حبس خانگی میتواند در مورد مجرم‌ان خاص، مانند بیماران روحی و جسمی، اشخاص معلول و زنان باردار استفاده شود.

آسانی اجرا و سرعت پاسخ‌دهی از امتیازات حبس خانگی محسوب میشود. زیرا مجرم‌ان را میتوان در صورت ضرورت به راحتی و با سرعت از برنامه خارج کرد.

هر چند حبس در منزل به عنوان یکی از ضمانت اجراهای بینابین امتیازاتی دارد؛ لیکن مانند هر ضمانت اجرای دیگری خالی از عیب هم نیست. برخی را نظر بر این است که مؤثر بودن حبس خانگی پس از چند ماه به تدریج کاهش می‌یابد و یا محو میشود. همچنین به گونه‌ای فزاینده دشوار است که شرایط بازداشت در خانه را برای سال دوم اجرا کرد و لذا به نظر می‌رسد که این برنامه به بهترین شکل برای مجرم‌ان کم خطر که اقامتگاه نسبتاً ثابتی دارند مناسب باشد.

از سوی دیگر کافی نبودن جنبه تنبیهی این ضمانت اجرا، نادیده گرفتن جنبه بازپروری ایده‌آل، به خود گرفتن جنبه مداخله‌جویانه و تجاوزکارانه امر نظارت و امکان بروز برخی تعصبات طبقاتی نژادی و اجتماعی در این زمینه از دیگر مطالب این ضمانت اجرا محسوب میشود.

نظارت الکترونیکی

نظارت الکترونیکی نیز به عنوان یک ضمانت اجرای جایگزین مجازات زندان عمل میکند، با این توضیح که برای فردی که در مورد او مجازات زندان اجرا نمی‌شود میتواند مشمول مقررات آن شود. حبس در منزل همراه با نظارت الکترونیکی به عنوان یک مجازات مستقل محسوب میشود.

بهره‌وران نظارت الکترونیکی ابزارهایی را دور میچ دست یا گردنشان می‌بندند که علایمی را به اداره نظارت ارسال میکند. بدین ترتیب، مجرم فقط حق رفتن به سر کار یا شرکت در برخی فعالیت‌های مشخص را دارد. در بقیه اوقات، شخص در منزل زندانی شده و رفت و آمد وی کاملاً نظارت میشود. هدف اصلی و عمده نظارت الکترونیکی کاهش جمعیت زندان است و به عنوان یک ضمانت اجرای جایگزین و گاهی تکمیل‌کننده مجازات زندان عمل میکند، همچنین کاهش هزینه‌ها، در اجتماع نگهداشتن مجرم‌ان و حفظ ارتباط اجتماعی آنان و حضور در خانواده است که از بسیاری مشکلات دیگر جلوگیری میکند.

در این باره که آیا نظارت الکترونیکی مجازات جایگزین پذیرفتنی برای زندان به شکار می‌رود یا خیر، بحث‌های گوناگونی مطرح شده است. تعیین مجازات در شیوه سنتی در یک چارچوب مبتنی بر اصول معین صورت می‌گیرد که با توجه به آنها دادگاهها در صدد تعیین یک مجازات مناسب، با توجه به جرم و مجرم،

برمیآیند.

موجود نشان میدهد نظارت الکترونیکی از نظر بازپروری و کاهش تکرار جرم مؤثرتر از ضمانت اجرای بازداشتی سنتی است. تردیدی نیست که ارزیابی برنامه نظارت الکترونیکی در ارتباط با تکرار جرم بسیار مشکل است، چرا که اغلب گزارشها تنها به اعلام نتایج بسنده میکنند، بی آن که گروههای شاهد را در نظر بگیرند. بدین ترتیب احتمال دارد که درصد بالای موفقیت و میزان پایین تکرار جرم به علت کم خطر بودن مجرمان باشد، نه به علت خود برنامه. چرا که بسیاری از برنامهها تنها مجرمان کم خطر را میپذیرند.

همچنین در خصوص توانایی برنامههای نظارت الکترونیکی در کاهش رفتار مجرمانه، دو دیدگاه وجود دارد. رایجترین دیدگاه این است که نظارت الکترونیکی اثر متقاعدکنندهای دارد و مانند دیگر مجازاتها، تنبیهی است که بر رفتار نظارت دارد.

دیدگاه دوم آن است که نظارت الکترونیکی اثر تطبیقدهنده دارد. با اجبار به ماندن در محل معین ممکن است مجرم رفتار خود را اصلاح کند، هر چند تصور این مسأله که نظارت الکترونیکی جدای از قطع رفت و آمدهای خلافکارانه مجرم، چگونه میتواند به وی در حل مشکلاتی مانند اعتیاد کمک کند، مشکل است.

در نهایت، این باور وجود دارد که تعلیق مراقبتی فشرده، همراه با نظارت الکترونیکی به مجرم فرصت کمتری برای ارتکاب مجدد جرم میدهد.

منبع:

جایگزینهای زندان یا مجازاتهای بینابین، آشوری، محمد، نشر گرایش،

تهران ۱۳۸۲

اساساً یکی از دلایل خودداری قضات در پذیرش توصیه مأمور تعلیق مبنی بر تحت نظارت الکترونیکی قرار دادن مجرم این است که مجازات مذکور، هدف مجازات سنتی مبنی بر زندانی شدن مجرم را برآورده نمیکند، یعنی این مجازات به اندازه کافی شدید تلقی نمیشود.

با این همه باید توجه کرد که طبقات معینی از جرایم وجود دارد که در نظر اول مرتکبین آنها مستوجب مجازات زندان هستند (برای نمونه، قاچاق هروئین یا کوکائین). فرض زندانی کردن باید به موادمخدر سخت که مستلزم هزینههای اجتماعی و سودهایی بالقوی هنگفت در خردهفروشی و عمدهفروشی موادمخدر است، اختصاص یابد. جرایمی مثل نگهداشتن، نگهداری با هدف و حتی قاچاق مقادیر اندکی موادمخدر نباید به زندانی شدن بیانجامد.

زندانیان باید ناظر به قاچاقچیان یا نگهدارندگان مقدارهای تجاری به عنوان خردهفروش، عمدهفروش، واردکننده یا حامل باشد. با وجود این به نظر میرسد که درباره نظارت الکترونیکی وعدههای بسیاری داده شده است، اما تأثیر بسیاری بر ویژگی آن تعیین نشده است. هنوز روشن نیست که آیا نظارت الکترونیکی یک نجاتدهنده اصلاحی و تربیتی است یا یک موج موقتی.

در مجموع میتوان گفت نظارت الکترونیکی یک ضمانت اجرای جایگزین مناسب و مؤثر در مورد جرایم غیر خشن است. ضمانت اجرایی است که دربردارنده عناصر کافی مجازات است که باید از سوی همگان به عنوان جایگزین زندان پذیرفته شود. دلایل تجربی

